

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ СПОСОБІВ ЗДІЙСНЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ CONCEPTS AND MEANING THE WAYS OF IMPLEMENT COPYRIGHTS

Мищенко О.П.,

*здобувач кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Безклубий І.А.,

*доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розкривається зміст способів здійснення авторських прав та проведена їх класифікація за ознаками. Проаналізована специфіка здійснення авторських прав. Проведений практичний аспект щодо здійснення майнових прав в аспекті авторських на основі аналізу чинного законодавства та положень доктрини цивільного права.

Ключові слова: способів здійснення авторських прав, суб'єктивні цивільні права, договірні способи, позадоговірні способи, поняття, первинні способи, похідні способи.

В статье раскрывается содержание способов осуществления авторских прав и проведена их классификация по признакам. Проанализирована специфика осуществления авторских прав. Проведен практический аспект относительно осуществления имущественных прав в аспекте авторских на основе анализа действующего законодательства и положений доктрины гражданского права.

Ключевые слова: способов осуществления авторских прав, субъективные гражданские права, договорные способы, внедоговорные способы, понятия, первичные способы, производные способы.

The article reveals concepts and meaning the ways of implement copyrights held by their classification characteristics. Analyzed the details of copyright. Conducted practical aspects concerning the implementation of property rights in terms of copyright based on the analysis of the current law and regulations, the doctrine of civil law.

Key words: techniques of copyright, subjective civil rights, contractual ways non-consensual methods, concepts, primary methods, derived methods.

Постановка проблеми. Суб'єктивне цивільне право здійснюється певним способом. Межі свободи вибору способу залежать від характеру правової норми. Якщо такі способи визначені імперативною нормою, то уповноважена особа повинна їм слідувати. По-іншому вирішується питання щодо виборів способів здійснення, якщо вони містяться у диспозитивній нормі. Тоді сторони самі обирають спосіб здійснення права, а передбачений нормою спосіб діє лише у тому разі, якщо сторони не обрали іншого.

Стан дослідження. Елементи дослідження питання здійснення суб'єктивних цивільних прав, в тому числі авторських, містяться у працях таких вчених-цивілістів, як С. М. Братусь, Д. В. Горбась О. В. Дзера, В. І. Смельянов, О. О. Єрошенко, Ю. О. Заїка, О. С. Іоффе, М. С. Карпов, О. В. Коновалов, С. М. Корнеєв, В. М. Коссаєв, Н. С. Кузнецова, І. М. Кучеренко, Д. Д. Луспенік, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. А. Пушкін, З. В. Ромовська, В. О. Рясенцев, Н. О. Саніахметова, М. О. Стефанчук, Р. Й. Халфіна та інші.

Диспозиція ст. 12 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК), особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом. Особа може відмовитися від свого майнового права. Відмова від права власності на транспортні засоби, тварин, нерухомі речі здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства. Особа може за відплатним або безвідплатним договором передати своє майнове право іншій особі, крім випадків, встановлених законом. Якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом.

Виклад основного матеріалу. В даній частині статті розглянемо поняття способів здійснення суб'єктивних цивільних прав на основі аналізу чинного законодавства та положень доктрини цивільного права. З'ясування даного поняття в подальшому дасть змогу належним чином обґрунтовано визначити поняття способів здійснення авторських прав.

Здійснення права може мати місце за умови наявності в певній фізичній особі самого суб'єктивного цивільного права. Не може бути об'єктом здійснення те суб'єктивне

право, виникнення якого лише передбачається у відповідній особі в майбутньому або яке особа, в силу тих чи інших причин, втратила [3, с. 23].

Із аналізу положення ст. 12 ЦК випливає, що здійснення права є добровільним актом волевиявлення уповноваженого суб'єкта. Добровільність здійснення суб'єктивного цивільного права означає, що уповноважена особа самостійно і незалежно від волі інших суб'єктів вирішує здійснювати їй чи ні певне суб'єктивне право. Жодна особа не може бути примушена до здійснення того чи іншого суб'єктивного цивільного права.

Особа здійснює свої права на власний розсуд. Це передбачає, що відповідна особа самостійно, з урахуванням власних бажань і без будь-якого стороннього впливу чи волевиявлення вирішує питання щодо обсягів здійснення, способу здійснення, мети, яку вона прагне досягти у результаті здійснення цивільного права, форми здійснення тощо [4, с. 98].

Здійснення цивільного права передбачає наявність мети такого здійснення. Як правило, метою здійснення суб'єктивного цивільного права є задоволення певних потреб носія цього права (оскільки іноді здійснюючи цивільні права суб'єкт задовольняє потреби інших осіб).

Здійснення суб'єктивних цивільних прав може полягати як у вчиненні активних дій, так і в пасивних діях. При цьому вид дій (активні чи пасивні), в яких полягає здійснення конкретно взятого суб'єктивного цивільного права, визначається юридичною нормою або змістом цього права. Вирішення цього питання може мати суттєве практичне значення, адже, це дає відповідь на питання про те, чи здійснювалося певне суб'єктивне цивільне право і, відповідно, чи мали місце певні юридичні факти.

Стосовно власне визначення досліджуваного поняття, то Д. В. Горбась відзначає, що під способами здійснення суб'єктивного цивільного права фізичної особи слід розуміти дії або комплекс дій з використання можливостей, закладених у суб'єктивному цивільному праві, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів здійснюється це право [5, с. 6].

Водночас, вважаю, за необхідне зауважити, що говорити про «пасивні дії» очевидно не зовсім коректно. В

даному випадку більш обґрунтовано буде вживати термін «бездіяльність» як прояв (форма) пасивної поведінки, оскільки сама етимологія слова «дія» передбачає активність суб'єкта. Вважаю, що не повинно виникати питань з приводу правомірності розгляду «бездіяльності як способу здійснення цивільного права», адже таке здійснення в конкретних випадках відбувається в силу закону або ж інших обставин і може не потребувати активних дій носія суб'єктивного цивільного права.

Спосіб здійснення суб'єктивного цивільного права виступає тією якісною ознакою процесу здійснення суб'єктивного цивільного права, що вказує, за допомогою яких засобів, у якому порядку, відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів вчинявся процес здійснення відповідного суб'єктивного цивільного права в кожному конкретно взятому випадку.

Слід також звернути увагу на питання співвідношення понять «спосіб здійснення суб'єктивного цивільного права» і «засіб здійснення суб'єктивного цивільного права». У широкому розумінні засіб є дією або комплексом дій, за допомогою яких особа досягає певної мети. За такого підходу поняття «засіб здійснення суб'єктивного цивільного права» і «спосіб здійснення суб'єктивного цивільного права» будуть тотожними. У вузькому ж розумінні засіб – це знаряддя, що використовує особа під час виконання тих чи інших дій з метою полегшення досягнення тієї або іншої мети. За такого підходу тотожності між зазначеними вище поняттями вже не існуватиме. Адже спосіб у загальному розумінні – це дія або комплекс дій, що характеризує процес здійснення суб'єктивного цивільного права, а засіб у вузькому розумінні – конкретні предмети, що використовує особа під час учинення зазначених дій, які формують зміст того чи іншого способу здійснення, з метою полегшення досягнення того чи іншого результату [6, с. 28].

Способи здійснення суб'єктивних цивільних прав можна класифікувати за такими класифікаційними ознаками:

1) залежно від їх правової регламентації (способи, що регламентовані нормами права, та такі, що не регламентовані нормами права);

2) залежно від можливості здійснення цивільного права лише одним єдиним чи кількома способами (виключні та альтернативні);

3) залежно від розподілу самих суб'єктивних цивільних прав за підгалузями цивільного права (способи здійснення речових прав, зобов'язальних прав, спадкових прав, особистих немайнових прав, прав, що виникають у сфері інтелектуальної діяльності);

4) залежно від правових наслідків використання того чи іншого способу здійснення суб'єктивного цивільного права (фактичні та юридичні);

5) відповідно до правомочностей носія суб'єктивного цивільного права (способи, що полягають у вчиненні уповноваженою особою дій, спрямованих на використання закладених у даному праві можливостей, та способи, за допомогою яких уповноважена особа може захистити це суб'єктивне цивільне право в разі його порушення).

Таким чином, під способами здійснення суб'єктивних цивільних прав належить розуміти дії чи комплекс дій або ж їх відсутність (бездіяльність) з використання можливостей, закладених у суб'єктивному цивільному праві, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів здійснюється відповідне суб'єктивне цивільне право.

З'ясувавши загальне поняття способів здійснення суб'єктивних цивільних прав визначимо поняття (на основі загальних та специфічних ознак) способів здійснення авторських прав. Застосування такого наукового прийому (від загального до конкретного) є обґрунтованим, адже норма ст. 12 ЦК щодо здійснення цивільних прав поши-

рюється і на окремі субінститути права інтелектуальної власності, зокрема і на авторське право.

Насамперед, варто відзначити, що поняття способів здійснення авторських прав характеризується загальними ознаками (тобто ті, що характерні всім способам здійснення усіх цивільних суб'єктивних прав). До загальних ознак способів здійснення авторських прав належать:

1) такі способи здійснення є діями, комплексом дій або ж відсутністю таких (тобто бездіяльністю);

2) способи здійснення авторських прав передбачають реалізацію (зокрема, у формі використання) можливостей, що закладені у певному авторському праві;

3) вони вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких об'єктів здійснюється відповідне авторське право.

До таких загальних рис вважаємо, слід також відносити:

1) законодавче закріплення способів здійснення авторських прав в загальному виді (оскільки детальна конкретизація неможлива в принципі, враховуючи багатоманітність об'єктів авторського права і їх специфіку, а також специфіку прав, які виникають щодо таких об'єктів);

2) несуперечність чинному цивільному законодавству способів здійснення авторських прав та ін.

Враховуючи специфіку авторських прав у множині суб'єктивних цивільних прав, необхідних є встановлення специфічних (особливих) ознак, що характерні саме для способів здійснення авторських прав. До останніх, вважаю, необхідно відносити наступні:

1) наявність спеціального правового регулювання і відповідно специфіки способів здійснення (ЦК (Глава 36), Закон України «Про авторське право і суміжні права» [7] (далі – Закон) та деякі інші);

2) специфічний суб'єктний та об'єктний склад відносин у сфері яких застосовуються способи здійснення авторських прав;

3) специфічний суб'єктний та об'єктний склад відносин у сфері яких застосовуються способи здійснення авторських прав. Способи здійснення авторського права не вимагають реєстрації об'єкта авторського права (твору) чи будь-якого іншого спеціального його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей (ч. 2 ст. 11 Закону);

5) способи здійснення авторського права характеризуються внутрішньою диференціацією залежно від того, щодо яких авторських прав вони застосовуються. Так, відмінними є способи здійснення особистих немайнових авторських прав від способів здійснення майнових прав інтелектуальної власності на твір;

6) способи здійснення авторських прав не вичерпно передбачені в цивільному законодавстві, тому вони характеризуються розширеним, відкритим переліком (основною вимогою в даному контексті є їх несуперечність, відповідність законодавства, а також врахування меж здійснення цивільних прав – ст. 13 ЦК);

7) способи здійснення авторських прав не стосуються майнових об'єктів (що не означає відсутності способів здійснення майнових авторських прав);

8) способами здійснення авторських прав можуть скористатись як автор, так і інші визначені законодавством суб'єкти (інші особи відповідно до укладеного авторського договору, передавання майнових авторських прав тощо) та ін. Даний перелік можливо доповнити і іншими специфічними ознаками.

На нашу думку, окрім наведених, характерною є і така риса способів здійснення авторських прав як закріплення конкретного способу здійснення певного авторського права у виді (формі) суб'єктивного права автора. Так, відповідно до ст. 438 ЦК, автору твору належать особисті немайнові права, а саме: право вимагати зазначення свого імені у зв'язку із використанням твору, якщо це практич-

но можливо, забороняти зазначення свого імені у зв'язку із використанням твору тощо. Відповідно до ст. 439 ЦК, автору належать такі майнові права інтелектуальної власності, як право на використання твору, виключне право дозволяти використання твору, забороняти його використання та ін. Таким чином, аналіз наведених норм свідчить про закріплення на їх рівні конкретних способів здійснення авторських прав.

Визначення конкретних способів здійснення авторських прав присутнє і в положеннях Закону. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 14 Закону, автору належать такі особисті немайнові права на твір, як право вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора. Наведені положення є нічим іншим як конкретними способами здійснення такого права автора, як право на недоторканість твору (п. 4 ч. 1 ст. 438 ЦК).

Варто також зауважити, що до способів здійснення авторських прав є застосовною наведена вище класифікація способів здійснення цивільних прав. Окрім такої необхідно розрізняти способи здійснення авторських прав залежно від суб'єктного складу (тобто від кількості суб'єктів, яким вони належать). Так, відповідно до ч. 3 ст. 436 ЦК, відносини між співавторами можуть бути визначені договором, а у разі відсутності договору, авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно. Із наведеного випливає, що, по-перше, способи здійснення авторських прав співавторами характеризуються договірним характером, а, по-друге, в разі неможливості застосування договірного регулювання способів здійснення авторських прав – застосовується принцип спільності здійснення авторських прав співавторами.

Таким чином, є підстави виділяти договірні та позадоговірні способи здійснення авторських прав. Договірними способами здійснення авторських прав є ті, що визначені договором, який укладений із автором твору (або з іншими особами, що здійснюють авторські суб'єктивні права відповідно до вимог цивільного законодавства). Недоговірними способами здійснення авторських прав є такі, що передбачені цивільним законодавством, або ж не суперечать йому. Диспозитивна реалізація останніх зумовлюється відсутністю як договірного регулювання, так і обов'язку обрання того чи іншого способу здійснення суб'єктивного авторського права в імперативній формі.

Окрім наведеного, доречно виділяти первинні та похідні способи здійснення суб'єктивних авторських прав. В даному випадку критерієм класифікації (поділу) виступає належність тих чи інших суб'єктивних авторських прав безпосередньо автору чи іншим особам. Тому первинним способами здійснення авторських прав є такі, що здійснюються безпосередньо самим автором твору як первинним носієм авторських прав. В свою чергу похідними способами здійснення суб'єктивних авторських прав необхідно визнавати наступні:

- 1) способи здійснення авторських прав, що реалізуються будь-якою особою, яка після закінчення строку охорони авторського права по відношенню до неоприлюдненого твору вперше його оприлюднює (ч. 8 ст. 28 Закону);
- 2) способи здійснення майнових авторських прав, що реалізуються спадкоємцями автора чи осіб, що володіли виключними авторськими правами (ст. 29 Закону);
- 3) способи здійснення майнових авторських прав, що реалізуються іншою стороною (контрагент автора) відпо-

відно до умов авторського договору про передачу конкретних вказаних майнових авторських прав (ст. 31-33 Закону);

4) способи здійснення авторських прав, що виникають та здійснюються відповідно до договору, що укладений між співавторами (розглянуто вище).

Торкаючись практичного аспекту розглядуваного питання, варто вказати, що здійснення немайнових прав автора може відбуватися у спосіб безпосередньої участі його шляхом виконання закріплених в законодавстві приписів, або в окремих випадках звернення до суду з метою захисту такого права. Способами здійснення майнових прав є розповсюдження примірників об'єкта авторських прав, передавання таких прав за авторським договором та ін.

Проаналізувавши специфіку способів здійснення авторських прав, слід дефініювати відповідну категорію. Під способами здійснення авторських прав належить розуміти дії чи комплекс дій або ж їх відсутність (бездіяльнісна поведінка), які спрямовані на використання передбачених суб'єктивним авторським правом можливостей, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких об'єктів авторського права (творів) здійснюється відповідне суб'єктивне авторське право.

Також, вважаємо, можна використовувати і таке поняття: способи здійснення авторських прав – це конкретні дії автора чи інших носіїв суб'єктивних авторських прав, які реалізуються ним (ними) з-поміж площини альтернативних способів здійснення цих прав в договірному чи позадоговірному порядку з метою реалізації таких прав (в тому числі виключних).

Висновки:

1. Таким чином, спосіб здійснення суб'єктивного цивільного права виступає тією якісною ознакою процесу здійснення суб'єктивного цивільного права, що вказує, за допомогою яких засобів, у якому порядку, відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів вчинявся процес здійснення відповідного суб'єктивного цивільного права в кожному конкретно взятому випадку.

2. Під способами здійснення суб'єктивного цивільного права фізичної особи слід розуміти дії або комплекс дій з використання можливостей, закладених у суб'єктивному цивільному праві, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів здійснюється це право.

3. Із врахуванням наведеного визначення та специфічних ознак способів здійснення авторських прав (специфічне коло суб'єктів та об'єктів щодо яких застосовуються способи здійснення авторських прав, безпосереднє нормо закріплення конкретних способів здійснення таких прав та ін.), останні слід розуміти як дії чи комплекс дій або ж їх відсутність (бездіяльнісна поведінка), які спрямовані на використання передбачених суб'єктивним авторським правом можливостей, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких об'єктів авторського права (творів) здійснюється відповідне суб'єктивне авторське право.

4. Визначаючи наведеним чином способи здійснення авторських прав, належить зауважити, що способи такі способи характеризуються багатоманітністю та різноплановістю як за формою, так і за змістом. Саме в цьому і полягає їх значення – обрати необхідний та максимально ефективний в конкретній правовій ситуації спосіб здійснення суб'єктивного авторського права. Це один із важливих практичних аспектів дослідження питання про поняття способів здійснення авторських прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356 ; з наступними змінами і доповненнями.
3. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : монографія. – К. : Алерта, 2008. – 184 с.

4. Цивільне право України : загальна частина : підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – 3-тє видання, перероб. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 978 с.
5. Д. В. Горбась. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.03 : КНУВС МВС України. – Київ, 2009. – 18 с.
6. Горбась Д. В. Сутність здійснення суб'єктивного цивільного права // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 2. – С. 27–29.
7. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64; з наступними змінами і доповненнями.